

Олена ФЕДОРЧУК

БІСЕР У ДЕКОРІ ТРАДИЦІЙНОГО ОДЯГУ УКРАЇНЦІВ (питання типології)

Стаття присвячена типологічному упорядкуванню компонентів ансамблю українського народного одягу, виконаному із використанням бісерних матеріалів. Такі компоненти представляють окремий функціональний рід художніх виробів з бісеру. В свою чергу вони розподіляються на чотири функціональні підроди: накладні прикраси, головні убори, вбрання та доповнення одягу. Описується кожен із типів, що представляють усі чотири функціональні підроди. Типологічне упорядкування, запропоноване у статті, створює термінологічне підґрунтя подальшого дослідження локального розмаїття українських народних художніх виробів з бісеру.

Ключові слова: традиція, бісер, одяг, декор, прикраса, типологія.

Традиційний одяг українців — царина мистецтвознавства, що охоплює відомості з багатьох видів народного мистецтва, ступінь дослідження яких є доволі різним. Малодослідженими, зокрема, є художні вироби з бісеру

Типологія усього розмаїття народних художніх виробів з бісеру в українському мистецтвознавстві досі не розглядалася. Робилися лише спроби типологізації накладних прикрас українського народного одягу. Проте попередні дослідники — Антін Будзан [49], Катерина Матейко [60, с. 140—141], Ема Литвинець [59, с. 70], Ганна Врочинська [52, с. 86—97] виокремили лише п'ять типів. За авторським же ґрунтовним дослідженням спадку українських майстрів виявилось 19 типів накладних прикрас українського народного одягу. Зокрема, типологія українських народних накладних прикрас з бісеру (з 18 типів) була висвітлена авторкою статті в монографічному дослідженні «Українські народні прикраси з бісеру» [69, с. 49—58]. Раніше опублікована типологія є так само актуальною й сьогодні. Проте, до типологічного ряду накладних прикрас долучаємо трясунки (оздоба чоловічого капелюха). Дослідження останніх років також дало змогу розширити ареал деяких типів бісерних прикрас.

Головна ж актуальність цієї статті полягає у тому, що тут уперше здійснюється типологічне упорядкування таких складових народної ноші, як головні убори, вбрання та доповнення одягу, в декоруванні яких українські народні майстри використовували бісерні матеріали.

Запропонована типологія створить необхідне термінологічне підґрунтя подальшого дослідження локального розмаїття українських народних художніх виробів з бісеру. Зокрема, простеження у просторі та часі поширення певних типів бісерних оздоб та декорованих бісером компонентів вбрання вкаже на естетичні вподобання народних майстрів тієї чи іншої місцевості, наблизить нас до сприйняття та осягнення народного мистецтва, зокрема традиційного одягу українців, повною мірою.

В основі запропонованої далі типології бісерних прикрас та компонентів українського народного одягу, декорованого бісером, покладено теоретичні підходи до морфологічної класифікації творів декоративного мистецтва, обґрунтовані Михайлом Станкевичем та успішно адаптовані до різних видів, підвидів також функціональних родів самим мистецтвознавцем та

його колегами [65, с. 25—29; 66, с. 191—450; 53, с. 117—124; 62, с. 169—204; 56, с. 35—50].

Найбільш місткою структурною одиницею морфології є вид мистецтва, виокремлення якого здійснюється за різними принципами класифікації: на основі характеристики матеріалу (вид-матеріал), техніки (вид-техніка) або ж функції (вид-функція) [65, с. 26—27]. Художні вироби з бісеру є окремим видом декоративного мистецтва з огляду на те, що бісер є самодостатнім художнім матеріалом (вид-матеріал), а творча робота з ним має властиву лише їй технологію.

Наступною ланкою типології є розподіл виду на функціональні роди — об'єднання творів на основі найзагальніших особливостей та ознак — функціональних відмін [66, с. 193].

Відзначимо, що функція як обов'язкова умова створення будь-якого виробу обумовлює не лише його призначення, а і його художньо-конструктивні (візуально окреслені) ознаки. Так само й усі наступні ланки типологічної ієрархії вирізняються, окрім функціональної єдності, також певною візуальною спорідненістю, рамки якої звужуються у напрямку до архетипу (твору-взірця).

В українців художні вироби з бісеру набули досить широкого використання, за сферами якого поділяємо їх на три функціональні роди:

1) компоненти ансамблю одягу (функціональні підроди: накладні прикраси, головні убори, вбрання, доповнення одягу);

2) вироби церковного призначення (функціональні підроди: священницьке облачення, літургійні тканини, хоругви, ікони та шати до ікон);

3) предмети хатньої обстави та ужитку (функціональні підроди: картини і панно, хатні ікони та шати до хатніх ікон, чохли на меблі, чохли для дрібних побутових предметів, сувеніри) (Табл. 1).

Подальшу типологію ми зосереджуємо виключно на предметі нашого дослідження — компонентах ансамблю народного одягу, зокрема тих, які відносимо до художніх виробів з бісеру. Наголосимо, що саме компоненти одягу стали головною ділянкою творчості народних майстрів бісерних виробів.

Компоненти ансамблю народного одягу — функціональний рід художніх виробів з бісеру, до якого відносимо складові народної ноші, у виготов-

Таблиця 1. Функціональні роди художніх виробів з бісеру

ленні яких було використано бісер. Такі вироби (зважаючи на посилену декоративність) виступали, насамперед, носіями естетичної функції. Водночас, для усього розмаїття компонентів українського народного одягу XIX і, навіть, початку XX ст. було традиційним виконання також оберегової, обрядової, та інформативно-знакової ролі.

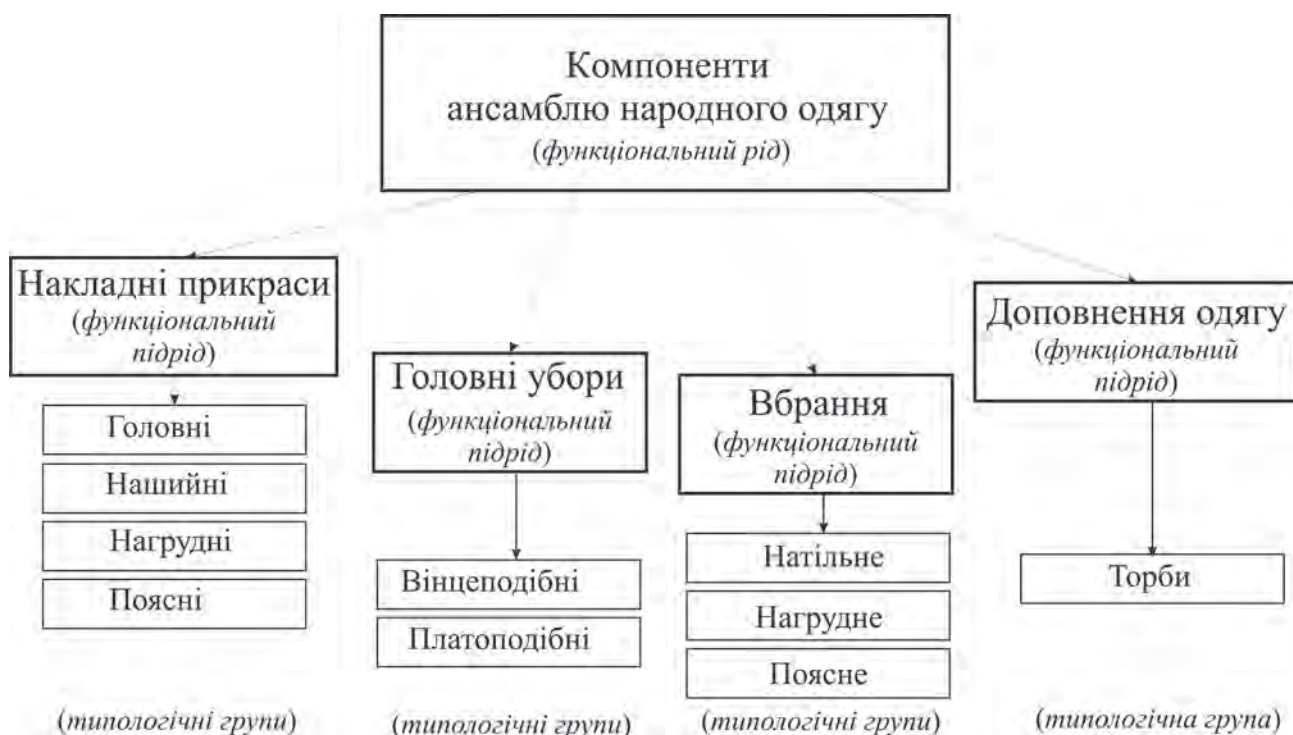
Функціональний рід компонентів ансамблю народного одягу поділяємо на менші типологічні ланки — функціональні підроди, об'єднання в які здійснюємо на основі аналізу прикладної функції творів, точніше — їхнього конкретного призначення в ансамблі народного одягу.

Зокрема, до повного ансамблю народного одягу входили: вбрання, головні убори, взуття, прикраси та доповнення одягу [61]. Серед художніх виробів з бісеру знаходимо лише накладні прикраси, головні убори, вбрання та доповнення одягу. На теренах Північної Буковини зустрічалося також взуття з бісерною вишивкою [42]. Однак, невелика за розмірами вишивка була одним з елементів багатоскладового декору. Зачисляти таке взуття до художніх виробів з бісеру безпідставно.

Отже, серед компонентів ансамблю народного одягу виокремлюємо чотири функціональні підроди: накладні прикраси, головні убори, вбрання та доповнення одягу (Табл. 2).

1. Накладні прикраси — функціональний підрід художніх виробів з бісеру, до якого входять оздоблені вбрання, не з'єднані з ним конструктивно. Традиційно їх виготовляють техніками набирання в разки, шиття, вишивання, нанизування, ткання бісером. Накладні прикраси — підрід, який випереджує появу інших: головних уборів, вбрання, доповнень одягу. В українському народному одязі накладні оздоблені з бісеру з'явилися на початку XIX ст. та широко побутували, набуваючи нових форм та композицій-

Таблиця 2. Типологія компонентів ансамблю народного одягу, що мають бісерний декор

них рішень, до середини ХХ ст. (в окремих осередках до 1970-х рр.) [72, с. 697—698].

Катерина Матейко (як також пізніші дослідники народної ноші) за ознакою розташування на тілі людини поділяє прикраси (з усіх, характерних для творчості українських майстрів, матеріалів) на п'ять окремих груп: головні, нашийні, нагрудні, поясні, для рук [60, с. 138]. Ганна Врочинська розглядає оздобу, розрізняючи їх за матеріалом виготовлення, водночас оперуючи термінами «прикрасиголови», «нашийні», «нагрудні» і т. д. [52, с. 26—139].

Беручи за основу усталений в науковій літературі принцип поділу за місцем розташування на тілі людини, виокремлюємо накладні прикраси з бісеру у чотири типологічні групи: головні, нашийні, нагрудні, поясні¹. Прикрас для рук (браслетів з бісеру) серед народних бісерних оздоб ХІХ — першої половини ХХ ст. в музейних колекціях України не зустрічаємо. Сучасні ж бісерні браслети ми залишаємо поза увагою.

¹ Дослідники народної ноші розглядають пояси ще й як компоненти одягу, що виконують суттєве утилітарне призначення. Ми ж розглядатимемо їх як (поясні) накладні прикраси, бо основною функцією більшості декорованих бісером поясів є декоративне, а не практичне призначення.

Передостанньою² сходинкою типології є розподіл оздоб на типи. В основі цього розподілу — формотворчі ознаки — щонайбільша візуальна спорідненість, за якою виокремлюємо 19 типів: монисто, гердан стрічковий, гердан стрічковий з підвісками, гердан розетковий, гердан кутовий, гердан хрещатий, гердан перетинчастий, однодільна селянка, дводільна селянка, зубчата селянка, криза, плетінка об'ємна, монисто обплетене, язик, квітка, котильон, краватка, крайка, трясунки.

Деякі з типів накладних прикрас за сукупністю конструктивних ознак утворюють типологічні підгрупи. Такі проміжні між типологічною групою та типом ланки — «гердани» та «селянки-коміри» — об'єднують конструктивно споріднені але не ідентичні типи. Решта ж прикрас діляться безпосередньо на типи (Табл. 3).

У науковій і науково-популярній літературі зустрічаємо багато термінів, якими означають одні і ті ж, як також різні, типи прикрас. Ще ширшою є термінологія, що утвердилася в практиці українських на-

² Остання сходинка типології — художній твір — об'єкт мистецтва, що має конкретного автора, завдяки якому набуває своєрідних художньо-композиційних рис, ґрунтованих на стилістиці певного мистецького осередку.

Таблиця 3. Типологія українських народних накладних прикрас з бісеру

родних майстрів. Тому вважаємо за необхідне подати короткий опис кожного з виокремлених нами типів накладних оздоб.

Монисто («пацьорки», «цятки», «коралі», «шнурки») — найдавніший і найпоширеніший тип нашийних прикрас українського народного жіночого вбрання — набрані в разки скляні бусини, в тому числі й бісер.

Фотоджерела кінця ХІХ — першої половини ХХ ст. засвідчують повсюдне побутування таких прикрас. Разки бісеру надзвичайно гармонійно поєднувалися з іншими прикрасами народної ноші [1].

З другої половини ХХ ст. монисто з бісеру українки стали використовувати не лише як прикрасу народного, а також і сучасного одягу.

Гердани — типологічна підгрупа українських традиційних прикрас для голови, шиї та грудей, форми яких складаються зі стрічкових елементів. До складу типологічної підгрупи герданів належать стрічки з підвісками та без підвісок, різноманітної довжини і ширини, з різними варіантами з'єднання країв. Гердани виконували техніками нанизування, ткання, рідше — вишивання.

Гердан стрічковий — найпоширеніший тип бісерної прикраси жіночого та чоловічого вбрання у вигляді орнаментальної стрічки, яку носили на голові, головному уборі, шиї та грудях. Це єдиний тип орнаментних бісерних прикрас, який зберігся серед артефактів першої половини — середини ХІХ ст., що, очевидно, вказує на його найдавніше (з-поміж орнаментних бісерних прикрас) походження [4].

До 1960—1970-х рр. стрічковий гердан побутував в усіх осередках традиції накладних бісерних оздоб. З кінця ХХ ст., з відродженням популярності бісерних виробів, знову стали з'являтися прикраси такого типу. Сучасні українські майстрині виготовляють їх, взоруючись на давні твори, а також, вигадуючи далекі від традиції модерні композиції.

Гердан стрічковий з підвісками — поширений тип жіночої бісерної оздобы у вигляді стрічки з підвісками, якою прикрашали голову, шию та груди. Відрізняється від попереднього типу наявністю підвісок («висьорків», «вушок», «пупчиків», «торочок», «цьомбликів» тощо) у нижній частині.

Упродовж середини ХІХ ст. — другої третини ХХ ст. гердан стрічковий з підвісками оздоблював народний одяг Буковини, Прикарпаття, Карпат, Закарпаття, Поділля.

Гердан стрічковий з підвісками належить до тих типів бісерних прикрас, виготовлення яких є прикметним для сучасної творчості.

Гердан розетковий — тип жіночої та чоловічої нагрудної прикраси з двох коротких або однієї довгої стрічки зі з'єднаними в медальйон-розетку кінцями. Більш відомий як оздоба ансамблю жіночого одягу. Як чоловіча прикраса побутував лише на Буковині.

Гердан розетковий з'явився наприкінці ХІХ століття. Упродовж першої половини ХХ ст. він став модним компонентом народного одягу Опілля, Лемківщини, Бойківщини, Гуцульщини, Закарпаття, Покуття, Поділля, як також Північної Буковини.

Нині гердан розетковий — широковідома оздоба, якою нерідко довершують ансамбль не лише народного, а також сучасного одягу.

Гердан кутовий — тип жіночої нагрудної прикраси, яку виготовляли з однієї довгої або двох коротших нанизаних чи тканих стрічок. Довгу стрічку у центральній частині складали і зшивали таким чином, щоб утворився гострий кут. Так само, під кутом, зшивали дві короткі стрічки, нижні кінці яких мали трикутні закінчення. Кутовий гердан переважно доповнювали металевим образком («мендаликом», «ментеликом», «бозькою», «сердушкою») або однією-декількома монетами.

У кінці ХІХ — першій половині ХХ ст. кутовий гердан побутував у деяких селах Північної Буковини [18], Західного Поділля [5; 17], Покуття [2], Опілля [14] і, можливо, не тільки.

Серед бісерних виробів сучасних майстрів прикраса такого типу зустрічається рідко.

Гердан хрещатий — рідкісний тип жіночої нагрудної оздоби, яку виготовляли з двох нанизаних бісерних стрічок, які зшивали навхрест, а місце перетину прикрашали образком.

У середині ХХ ст. такого типу прикраса під назвою «штанета» зустрічалася на Покутті³.

Гердан перетинчастий — тип жіночої нагрудної нанизаної або тканогої прикраси у вигляді двох верти-

кальних стрічок, які у нагрудній частині з'єднуються короткою горизонтальною стрічкою-перетинкою.

Упродовж першої половини ХХ ст. перетинчасті гердани були відомими на Бойківщині [50, с. 281], Гуцульщині [25] та Покутті [68, с. 120].

Силянки-коміри — типологічна підгрупа українських народних жіночих бісерних прикрас у вигляді комірів різної форми, які виконували у техніці нанизання («силяння», «плетення»). Деякі комірцеві прикраси, зокрема дводільні силянки та кризи, могли створювати із частковим застосуванням техніки ткання, якою виготовляли верхню частину оздоби (у формі стрічки).

Одnodільна силянка («силянка», «плетінка», «низанка») — розповсюджений тип жіночої прикраси у вигляді суцільно нанизаної смуги заокругленої форми. Одnodільна силянка є найбільш відомою як нашійна оздоба. На Гуцульщині, Покутті та Буковині зустрічалися також доволі довгі одnodільні силянки, які використовували як прикрасу грудей.

Упродовж другої половини ХІХ ст. одnodільні силянки поширилися на Буковині, Гуцульщині, Бойківщині, Лемківщині, Прикарпатті та Поділлі.

Нині одnodільна силянка — один з найпопулярніших типів бісерних оздоб. У творчості майстрів кінця ХХ — початку ХХІ ст. знаходимо реконструкції давніх автентичних творів, їхні інтерпретації, а також цілком сучасні «версії». В числі останніх — силянка, плетиво (технічний орнамент) якої поєднує ажурні просвіти різного розміру та форми. Така нерідко одnodколірна прикраса з візерунковим мереживом — досконале доповнення сучасного жіночого одягу.

Двodільна силянка («монисто», «плетінка», «драбинка») — тип жіночої нашійної оздоби, скомпонованої з двох гармонійно поєднаних частин — стрічки та коміра. Кожній з частин відповідає свій варіант нанизання (або ткання — для стрічкової частини) та орнаментального вирішення. Зокрема, нижня частина двodільної силянки, порівняно з верхньою, є значно ширшою та вирізняється більш розрідженою ажурною структурою.

У першій половині ХХ ст. двodільні силянки прикрашали народну ношу Бойківщини [50, с. 280; 19], Гуцульщини [20; 32], Буковини [49, с. 84], Західного Поділля [35].

Двodільна силянка належить до числа тих прикрас, головним призначенням яких є довершення цілісно-

³ Записано 3 липня 2001 р. у с. Пшеничники Тисменицького р-ну Івано-Франківської обл. від Шешурак Ганни Іванівни, 1920 р. н.

го образу народної ноші. Тому сучасні майстрині виготовляють головно реконструкції давніх творів, які найбільш органічно поєднуються з компонентами народного (не сучасного) одягу.

Зубчаста силянка («зубата», «зубчики», «купочки», «пилка», «пилочка») — поширений тип жіночої нашийної оздоби у формі нанизаного з бісеру комірця із зубчастим нижнім краєм. У першій половині ХХ ст. зубчаста силянка була добре знаною на Опіллі⁴, Гуцульщині [34], Бойківщині⁵ та Покутті⁶, де таку прикрасу виконували прийомами сітчастого або мозаїчного нанизання.

Сьогодні зубчаста силянка є доповненням як народного, так і сучасного вбрання.

Криза⁷ — тип нагрудної бісерної прикраси (типологічної підгрупи силянок-комірів) у вигляді великого круглого коміра.

Більшість українських бісерних криз складається з нашийного стрічкового гердану та широкої силянки-коміра, які робили окремо, а потім зшивали до купи. Іноді кризу, як однодільну силянку, могли виготовляти й без стрічкової частини.

Важлива особливість кризи — її стрічково-ярусна композиція, що твориться чергуванням орнаментальних смуг, розмежованих прямими або хвилястими лініями.

Протягом першої половини ХХ ст. бісерні кризи побутували лише в окремих селах Лемківщини, Бойківщини [70], Західного Поділля [49, с. 83].

Криза відноситься до прикрас, виготовлення яких завжди вважалося проявом неабиякої вправності й досконалого володіння засобами та прийомами художньої виразності майстра. Не дивно, що сучасні майстри надають перевагу відтворенню досконалих пам'яток першої половини ХХ ст., серед яких найбільшою популярністю користуються широкі лемківські кризи.

⁴ Записано 21 серпня 2002 р. у с. Красів Миколаївського р-ну Львівської обл. від Бліндар Євдокії Петрівни, 1912 р. н.

⁵ Записано 4 жовтня 2005 р. в с. Лімна Турківського р-ну Львівської обл. від Крупи М.І., 1934 р. н.; ПМА. Записано 14 травня 2007 р. в с. Лолин Долинського р-ну Івано-Франківської обл. від Дарвай М. М., 1913 р. н.

⁶ Записано 4 липня 2001 р. у с. Королівка Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. від Старовецької Катерини Онуфрївни, 1919 р. н.

⁷ Криза — з нім. der Kreis — окружність, круг, коло.

Плетінка об'ємна («бруштину», «гердяник крутяний», «крученик», «ланцки», «хробак», «червачок», «шульчик») — тип жіночої прикраси з об'ємною структурою у вигляді порожнистого шнура. Виконували таку оздобу різними прийомами техніки нанизання, в залежності від чого вона могла мати розріджену або щільну структуру плетива.

Коротка плетінка була прикрасою на шию, довга — на груди.

Упродовж першої половини ХХ ст. об'ємна плетінка оздоблювала святковий одяг українців Карпат [3], Покуття [15; 23; 36], Закарпаття [49, с. 83], Північної Буковини [45].

Об'ємна плетінка — модна оздоба сучасного одягу.

Монисто обплетене — рідкісний тип жіночої нашийної оздоби — разок з невеликих кульок (дерев'яних намистин, або клубочків вовняних ниток), які мають бісерне обплетення.

Як свідчать пам'ятки, у кінці ХІХ — першій половині ХХ ст. обплетені мониста побутували на Покутті [6; 31]. Водночас, різнобарвні кульки з бісеру виготовляли й за межами Покуття. Для прикладу, букетом з порожнистих пуп'янків (виплетених з різнобарвного бісеру на кінській волосіні) прикрашено весільний капелюх першої половини ХХ ст. із с. Іванкова Борщівського р-ну Тернопільської обл. [7].

Язык («півсьорок», «вісьорок») — малознаний тип нагрудної прикраси, у формі квадрата або прямокутника, що кріпиться на шиї за допомогою шнура або виплетеного з бісеру ланцюжка. Язык виконували сітчастим нанизанням зі склярусу та бісеру. Відтак оздоба мала ажурне плетиво, орнаментоване нескладними ромбами та ламаними лініями.

Відомо, що у першій половині ХХ ст. прикраса такого типу зустрічалася на теренах Східної Бойківщини⁸ та Покуття [68, с. 120]. Припускаємо тогочасне побутування язика також у інших мистецьких осередках Західної України.

Квітка — тип бісерної оздоби, що має шестикутну форму (у вигляді ромба зі зрізаними верхньою та нижньою вершинами). Прикраса такого типу призначалася для головного убору наречено-

⁸ Записано 14 травня 2007 р. в с. Лолин Долинського р-ну Івано-Франківської обл. від Дарвай М.М., 1913 р. н.

Іл. 1. Учитель Василь Крисько у народному одязі з капелюхом, прикрашеним «квітками». Світлина 1909 р., с. Самушин (нині — Заставнівського р-ну Чернівецької обл.). — ІФБ ІН НАНУ. — № 11532

го. Виконували її у техніці нанизування. Усі відомі артефакти мають композицію-мотив у вигляді увінчаного різьками ромба.

У першій половині ХХ ст. на Буковинському Поділлі головний убір нареченого прикрашали чотири «квітки» нашиті на боки, а п'ята — на дно капелюха [63, с. 106] (Іл. 1).

Від середини ХХ ст. прикраса зникла з ужитку.

Котильон з бісеру («вісьорок», «вістончик», «герданник», «ланцок») — поширений тип чоловічої нагрудної прикраси у формі невеликого п'ятикутника (прямокутника з трикутним дашком), яку виконували у техніці бісерного ткання. Прикраса мала композицію з геометричних, рослинних, зрідка зооморфних чи антропоморфних мотивів, також графічних знаків [21; 41; 43].

На верхівці бісерного котильона виплітали петельку, за яку прикрасу чіпляли до гудзика, нашитого на кишеню сорочки чи піджака. Іноді замість петельки до верхівки котильона пришивали металевий карабінчик, яким прикрасу кріпили до прорізу на кишенці. На Буковинському Поділлі відоме уживання котильонів як декоративних доповнень до тканих

крайок⁹. Котильон могли носити як чоловічу краватку або ж використовувати як підвіску до чоловічого кишенькового годинника¹⁰.

У першій половині ХХ ст. ареал бісерних котильонів охоплював села й міста Прикарпаття, Карпат, Західного Поділля та Північної Буковини. У багатьох осередках традиції бісерних виробів котильон став своєрідним дівочим освідченням — юна майстриня дарувала особисто виготовлену прикрасу парубкові, до якого відчувала найбільшу симпатію [69, с. 6—7].

У другій половині ХХ ст. котильон втратив популярність та значення чоловічої нагрудної оздобы. Зокрема, у 1950—1960-х рр. у художній артіль м. Тячева Закарпатської області з бісеру виготовляли сувеніри у вигляді котильонів, які реалізували як брелки [8].

Попри тривале забуття, у контексті сучасного розвитку художніх виробів з бісеру первісна традиція виконання та використання котильону має усі шанси на відродження.

Краватка або галстук — широковідомий тип чоловічої нагрудної оздобы у вигляді видовженого чотири- або п'ятикутника з вузлом угорі. Кріпиться на шиї за допомогою тонкої тасьми або гумки. Прикрасу виконують у техніках вишивання, ткання або нанизування.

Краватка з бісеру, як оздоба народного одягу (поряд з краватками, вишитими нитками), набула популярності упродовж другої третини ХХ ст. й побутує дотепер.

Крайка, або пояс — тип поясної прикраси у вигляді стрічки з бісеру, виконаної технікою вишивання, нанизування або ткання. У кінці ХІХ — середині ХХ ст. такі оздобы зустрічалися винятково у святковому народному вбранні і вважалися ознакою заможності [64, с. 61]. Найбільш характерними вони були для комплексу святкового гуцульського народного вбрання [57, с. 88]. На Буковинській Гуцульщині бісером також вишивали декоративні вставки на шкіряні череси [44].

⁹ Записано 25 червня 2007 р. в с. Мосорівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. від Шевчука Дмитра Йосиповича, 1918 р. н.

¹⁰ Записано 23 серпня 2003 р. в с. Комарно Городоцького р-ну Львівської обл. від Утриско Ганни Володимирівни, 1924 р. н.

З першої половини ХХ ст. нанизані та ткані з бісеру крайки почали виготовляти майстри Прикарпаття, Буковинського та Західного Поділля.

У другій половині ХХ ст. на теренах Буковинського Поділля модним доповненням ансамблю народного вбрання стали пояси, кроєні з тканини й вишиті бісерними матеріалами [71, с. 154].

Трясунки («трисунка», «трисульки», «тріпало») — тип бісерної прикраси у вигляді пучка волосин (з кінського хвоста), на які нанизано різнобарвний бісер. Вершечки волосин мають увінчання з різнобарвних квіточок та розмаїтих великих (переважно пустотілих) намистин, які брязкотять при потріпуванні прикраси, вдаряючись одна об одну. (Іл. 2).

Упродовж ХІХ—ХХ ст. трясунками прикрашали парубочі капелюхи на Гуцульщині, Покутті, Північній Буковині та Західному Поділлі [61, с. 158]. В деяких селях Гуцульщини така традиція зберігається й нині.

2. Головні убори — функціональний підрид художніх виробів з бісеру, до якого відносяться дівочі та жіночі убори голови, що мають бісерне оздоблення, виконане техніками шиття («у прикріп»), вишивання, нанизування та ткання.

До головних уборів (як підроду художніх виробів з бісеру) не відносимо жодного з чоловічих уборів, оскільки добре відомий бісерний декор гуцульських, буковинських та західноподільських солом'яних та фетрових капелюхів представлений виключно накладними оздобами: герданом стрічковим, квіткою, трясунками. Гердан стрічковий та гердан стрічковий з підвісками, якими прикрашали голову дівчата, також відносяться до функціонального підроду накладних прикрас.

Поділ головних уборів на типологічні групи здійснюємо не за місцем розташування на тілі людини (як накладні прикраси, а також вбрання), а за загальними формотворчими ознаками, оскільки уже саме означення «головні убори» вказує не лише на конкретне функціональне призначення підроду художніх виробів з бісеру, а також і на місце їхнього розташування в ансамблі одягу. Галина Стельмащук у дослідженні традиційних головних уборів українців розподіляє їх за статевіковою приналежністю (чоловічі, дівочі, жіночі) та далі за формою [67]. Викремивши з усього масиву головних уборів лише бісерні вироби, більш доцільним бачиться розподіля-

Іл. 2. Трясунки. Середина ХХ ст., с. Голови Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. — МНАПЛ, О-7677

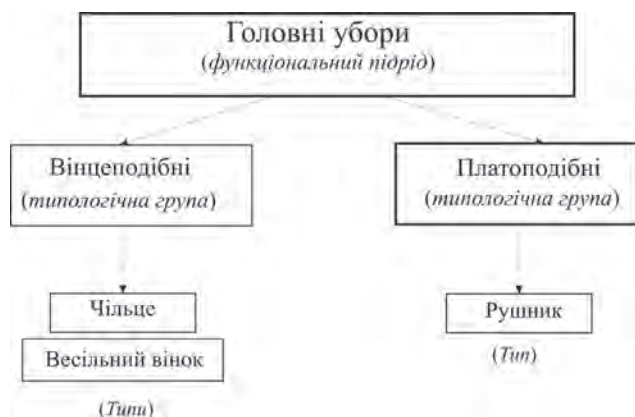
ти останні, все ж, за загальними (типологічна група) та особливими (типи) формотворчими ознаками. При цьому враховуємо той очевидний факт, що форма головного убору завжди вказує на статевовікову приналежність його власника.

Зокрема, серед головних уборів, що мають бісерний декор, виявляємо вінцеподібні та платоподібні вироби, що представляють відповідно дівочі та жіночі убори (Табл. 4).

Вінцеподібні головні убори — типологічна група, яка об'єднує дівочі убори вінцеподібної форми, оздоблені бісерними стрічками, а також іншими декоративними елементами та апотропеями.

Типологічна група вінцеподібних головних уборів представлена двома типами дівочих уборів: «чільцем» та «весільним вінком».

Таблиця 4. Типологія декорованих бісером головних уборів

Іл. 3. Чільце. Бісер, нитки, нанизування, бордове вовняне сукно, китички з різнобарвних вовняних ниток. Перша половина ХХ ст., с. Берегомет Вижицького р-н Чернівецької обл. — ЧОХМ, Т-1205

Іл. 4. «Капелюшина». Бісер, нитки, шиття «у прикріп по настилу», нанизування, червона вовняна тасьма, лелітки, декоративні бляшки, барвінковий вінок, дві головки часничку. Рубіж ХІХ—ХХ ст., Північна Буковина. — НМНАПУ, О-357

«**Чільце**» («накісник») з бісерним декором — тип головного убору у вигляді невисокого (на зразок стрічки) вінцеподібного виробу з твердою основою (цупка матерія, солом'яна плетінка, шкіра або картон), обтягнутою добротною тканиною та прикрашеною одним-двома стрічковими герданами. На відміну від стрічкового гердану, який, як прикрасу голови, накладали на волосся, чільцем прикрашали чоло. Українцям відомі чільця у вигляді пов'язки та цільного обруча.

Начільна пов'язка-стрічка, як дівочий убір, була добре знаною вже у часи Київської Русі. У ХІХ — першій половині ХХ ст. було чимало локальних варіантів композиційного рішення такого типу головного убору, що мав широкі терени побутування [67, с. 111—113]. Зокрема, чільце з бісерним декором, що могло також прикрашатися вовняними кутасиками, підвісками з намистин, металевими бляшками, побутувало у селах Гуцульщини, Бойківщини, Покуття [67, с. 113], Західного Поділля [29] та Північної Буковини [46] (Іл. 3).

«**Весільний вінок**» («герданник», «дьорданик», «капелюшина», «коди», «кодина», «коробка») — тип дівочого головного убору з циліндричною основою, зшитою з солом'яної кіски-стрічки або викроєною зі шматка шкіри чи картону. Центральне місце в художній структурі весільного вінка, в якому домінував бісерний декор, відводилося стрічковим герданам (3—6 шт.). Важливими складовими виступали також апотропейні рослини (барвінок, часник, ковила, безсмертник тощо) та різноманітні декоративні елементи: барвисті стьожки, пера, вовняні кутасики, штучні квіти, круглі металеві бляшки-підвіски, лелітки (Іл. 4).

Весільний вінок з бісерним оздобленням найбільш відомий як головний убір нареченої та дружок; також знайоме його застосування як компоненту дівочої святкової ноші [61, с. 120].

У ХІХ — першій половині ХХ ст. ареал декорованого бісерними стрічками весільного вінка охоплював Покуття [9], Північну Буковину [22; 47] та Західне Поділля [10].

Платоподібні головні убори як типологічна група художніх виробів з бісеру представлена лише одним типом — «рушником».

«**Рушник**» («ручник», «перемітка») ¹¹, прикрашений бісерною вишивкою — тип жіночого головного убору, що побутував з кінця ХІХ ст. до середини ХХ ст. на теренах Буковинського Поділля, Буковинського Попруття та Буковинського Підгір'я. Незважаючи на малий ареал та короткотривале побутування, оздоблені бісером «рушники» з різних мистецьких осередків Буковини вирізняються своєрідною стилістикою художньої мови (Іл. 5).

Бісерні матеріали можна відшукати не лише на чільцях, весільних вінках та рушниках. Іноді дрібними або ж відносно великими намистинами доповнювали тканий, вишитий чи мереживний декор головних уборів іншого типу. Наприклад, вкраплення бісерних матеріалів має вишитий гладдю по чорному атласу «зборник» (чіпець) з с. Жовнин Чорнобаївського району Черкаської області ¹². Проте, такі твори (із вкрапленнями бісеру) до бісерних виробів ми не відносимо.

¹¹ Рушник — головний убір заміжньої жінки у вигляді подовгастого плату, виконаний, зазвичай, різними прийомами ткацтва.

¹² Інформація з архіву Володимира Ццибри (м. Київ)

3. Вбрання (одяг) — функціональний підрід художніх виробів з бісеру, до якого входять компоненти-типи, що мають бісерний декор, виконаний прийомами вишивання та в'язання.

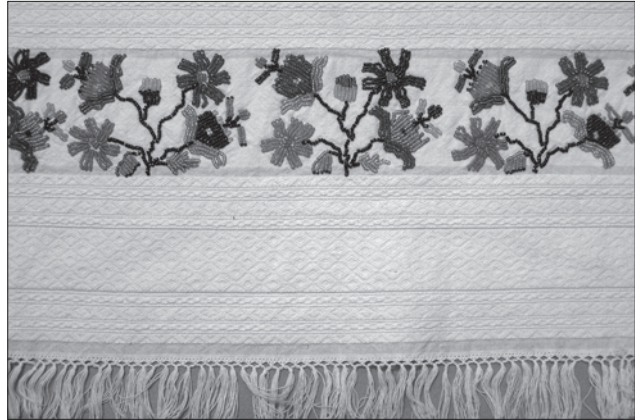
Розподіл на типологічні групи здійснюємо за місцем розташування в одяговому комплексі. Зокрема, вбрання з бісерним декором представлене трьома типологічними групами: натільне, поясне та нагрудне (Табл. 5).

Натільне вбрання — типологічна група, яка об'єднує різного типу сорочки, оздоблені бісерними матеріалами.

Розподіл на типи в усіх типологічних групах вбрання здійснюємо за формотворчими ознаками, точніше — за ознаками крою.

Зокрема, вишивка бісером прикрашає народні сорочки чотирьох типів: уставкову (поликову), тунікоподібну, з кокеткою, з манишкою. Бісерними матеріалами вишивають також на сорочках сучасного крою (які ми не розглядатимемо).

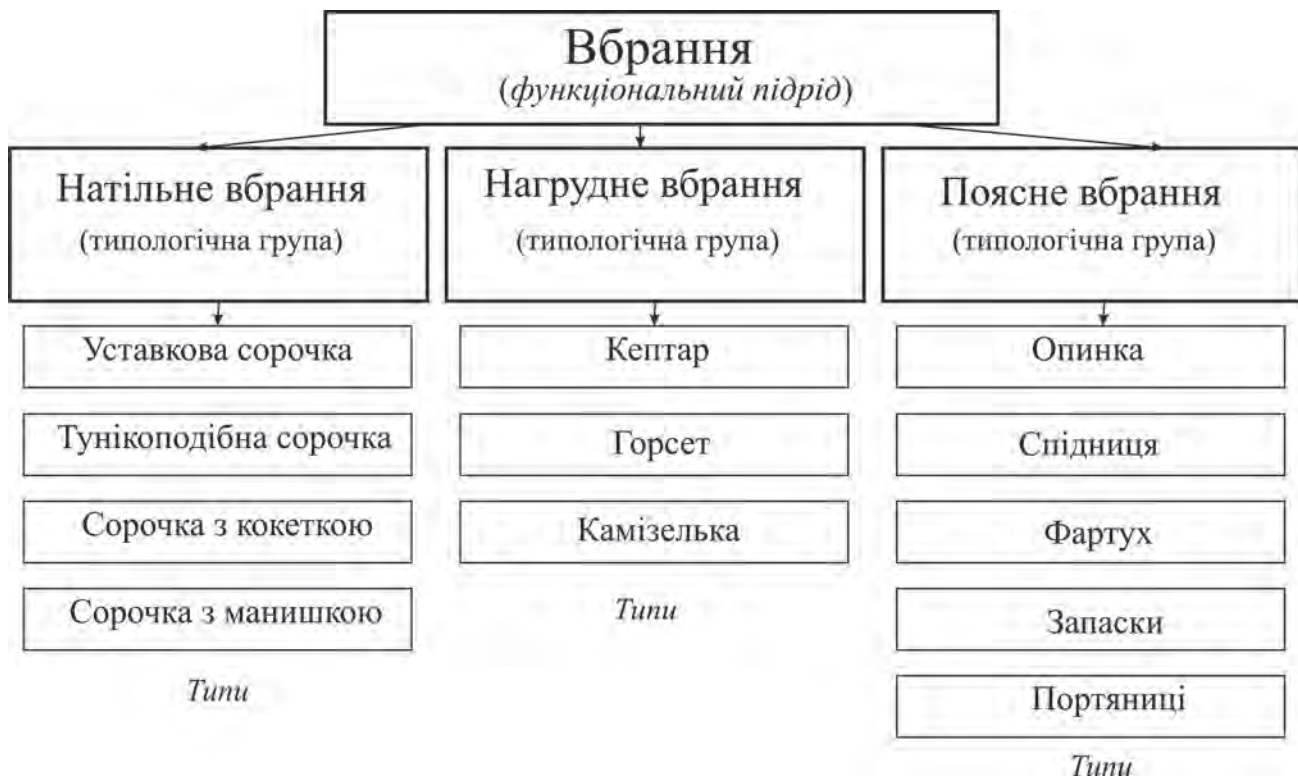
Уставкова сорочка — найдавніший тип декорованого бісерними матеріалами натільного одягу. Уставкова сорочка, вишита одночасно нитками та бісерними матеріалами, з'явилася наприкінці XIX сто-

Іл. 5. Рушник. Фрагмент. Лляні та бавовняні нитки, перебірне тkania, бісер, вишивання «стебнівкою». 1920-ті рр., с. Берегомет Кіцманського р-ну Чернівецької обл. — ЧОДМНАП, ОДВ-1170

ліття. Спершу вкраплення бісеру використовували для увиразнення орнаментальних елементів верхньої, уставкової, частини рукава [11]. На початку XX ст. вишивка бісером (поряд із вишивкою нитками) почала наповнювати усе поле рукава: уставку, «морщинку», «стовп» [12; 26; 37] (Іл. 6). Нагрудну ж частину сорочки переважно продовжували вишивати лише нитками.

Таблиця 5. Типологія декорованих бісером компонентів вбрання

Іл. 6. Сорочка уставкова жіноча без підтічки. Фрагмент рукава. Плотно, вовняні нитки, бісер, вишивання. Початок ХХ ст., с. Стецева Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. — МЕХП, ЕП-73781

Іл. 7. Сорочка тунікоподібна жіноча довга. Фрагмент. Плотно, січка, бісер, вишивання «півхрестиком». Середина ХХ ст., с. Чорний Потік Заставнівського р-ну Чернівецької обл. Приватна колекція Петра та Ольги Василюків

Жіночі уставкові сорочки, орнаментовані вишивкою нитками та бісером, побутували з кінця ХІХ до середини ХХ ст. у народному одязі Покуття [13], Північної Буковини [58, с. 66—68] та Західного Поділля [51, с. 38].

Тунікоподібна сорочка стала тим типом натільного одягу, в якому бісерна вишивка набула найбільшого розвою. Її нині більшість майстринь, що виготовляють сорочки, декоровані бісерними матеріалами, надають перевагу тунікоподібному крою.

Найдавніші тунікоподібні сорочки, вишиті бісерними матеріалами, з'явилися на теренах Північної Буковини у 1920—1930-х рр., побутуючи там одночасно з одіжжю, вишитою нитками. Від середини ХХ ст. тунікоподібна сорочка з бісерною вишивкою стала поширюватися також у деяких селах Гуцульщини, Покуття та Західного Поділля.

Особливістю бісерного декору тунікоподібних сорочок є художньо виразна нагрудна вишивка, порівняльного аналізу, якої іноді цілком достатньо, щоб дізнатися про походження твору (Іл. 7). Вишивку бісером знаходимо також навколо горловини, на рукавах та подолі сорочки. У селах Північної Буковини використовували ще й гачкування бісерними матеріалами — бісерним мереживом обрамляли горловину, низ рукавів та поділ сорочки [71, с. 157—158].

З практичних міркувань відносно важкі, наповнені бісерною вишивкою, додільні тунікоподібні сорочки виконували з двох частин — «станка» та «підточки», які потім зшивали. З 1960-х рр. станок та підточку стали викінчувати й носити як окремі компоненти одягу.

Серед вишитих бісерними матеріалами тунікоподібних сорочок найбільшим є відсоток жіночої носії. Чоловічих сорочок значно менше [27; 30].

Сорочка з кокеткою — тип декорованого бісером натільного вбрання, що побутував у другій третині ХХ ст. головно у селах Північної Бессарабії¹³ та зрідка — Північної Буковини.

Вишитий бісером стрічковий орнамент або декор-мотив могли розташовувати на кокетці або на грудях (під кокеткою), подекуди на — рукавах. Відзначимо, що вишивка на грудях, надто коли вона мала прямокутні обриси, створювала враження існування манишки (не передбаченої самим кроєм), тим самим роблячи сорочку децю елегантнішою, декоративно багатшою.

¹³ Записано 29 червня 2007 р. у с. Круглик Хотинського р-ну Чернівецької обл. від Кушнір Марії Арсенівни, 1939 р. н. Записано 30 червня 2007 р. у с. Ворничани Хотинського р-ну Чернівецької обл. від Колісник Парасковії Еммануїлівни, 1922 р. н.

Сорочка з манишкою, декорована вишивкою бісером, — тип натільного одягу, що зустрічався у другій третині ХХ ст. у селах Північної Бессарабії¹⁴, рідше — Північної Буковини [33] та Західного Поділля [40].

У музейних колекціях зберігаються також накладні манишки («манішка», «пазушник», «нагрудник»), які вбирали до неорнаментованих чоловічих сорочок, кріплячи на шиї за допомогою гудзика або гапличка та петельки. Накладні манишки (іноді зшита докупі манишка та комір), окрім Північної Бессарабії, Північної Буковини та Західного Поділля, побутували також у селах Гуцульщини [48].

Сорочки з манишкою, вишиті бісером, повторювали композиційні схеми сорочок, вишитих нитками. Бісерний декор у тих і тих сорочках розміщували переважно на манишці та комірі.

Нагрудне вбрання — типологічна група, представлена компонентами ансамблю жіночої та чоловічої ноші, які вбирали поверх сорочки. Серед декорованого бісером нагрудного одягу побутувало три типи безрукавок: хутрянй кептар, шиті з тканини камізелька й горсет.

Кептар («киптар», «кожушина», «кожушок», «лейбик») є давнім типом нагрудного одягу, отже, має глибоку традицію декорування. Святкові хутрянні безрукавки інкрустували каплями, оздоблювали аплікацією з різнобарвної шкіри, обшивали візерунковою тасьмою чи кольоровим шнуром, прикрашали вишивкою нитками. Від початку ХХ ст. у селах Північної Буковини почали виготовляти кожушані безрукавки, орнаментовані одночасно вишивкою нитками та бісером. З 1920-х рр. в ансамблі народного одягу буковинців з'явилися кептарі, у яких вишивка бісером домінувала над іншими елементами декору. Особливо багато прикрашали жіночу одіж [54, с. 304] (Іл. 8).

Ближче до середини ХХ ст. декоровані бісерними матеріалами кептарі з'явилися також на суміжних з Північною Буковиною теренах, зокрема, на Покутті [24]. Водночас, найбільш прикметними вони залишаються саме для буковинської народної ноші.

Горсет («горсик з лапцями», «горсет з брижками», «лейбик») з темно-вишневого, коричневого або чор-

Іл. 8. Кептар «кожушина з цятками». 1965 р., с. Топорівці Новоселицького р-ну Чернівецької обл. ПМА за 2007 рік

Іл. 9. «Горсет з брижками». Перед та спинка. 1940-ві рр., с. Берестяне Самбірського р-ну Львівської обл. ПМА за 2006 р.

ного оксамиту, як тип декорованого бісером народного українського одягу, з'явився у 1920-х роках.

Поширення кроєних з тканини і оздоблених бісерними матеріалами безрукавок (горсета та камізельки) пов'язане з діяльністю українських жіночих товариств, що пропагували вишиту народну одіж [51, с. 167].

Вишивку бісером на горсеті переважно розміщували по центру пілок та спинки горсета. Бісерний декор найчастіше мав вигляд завітчаної галузки, букета чи вазона. Доволі скромним, делікатним, було бісерне орнаментування «лапців» горсета. Іноді лапці зовсім не орнаментувалися (Іл. 9).

Камізелька («камазоля», «сердак», «байбарак») з оксамиту темних кольорів, оздоблена бісером, січкою та склярусом набуває популярності одночасно з горсетом.

¹⁴ Записано 30 червня 2007 р. у с. Ворничани Хотинського р-ну Чернівецької обл. від Колісник Парасковії Еммануїлівни, 1922 р. н.

Іл. 10. Камізелька «корсетка». Коричневий оксамит, склярус, бісер, вишивання. 1920—1930-ті рр., с. Подоляни Гошанського р-ну Рівненської обл. РОКМ. — IV-Т-2152

Іл. 11. Майстриня Мигайчук Наталя Степанівна (1969 р. н.) зі с. Бедриківці Заліщицького р-ну Тернопільської обл. у вишитій нитками сорочці та вишитій бісерними матеріалами камізельці та опинці власної роботи. ПМА за 2011 р.

Особливо розкішним був декор передніх пілок камізельки (Іл. 10). Іноді вишуканою бісерною вишивкою прикрашали й спинку безрукавки. Найчастіше натрапляємо на мотив завітчаної галузки або вазона.

Декорувати камізельку могли також стрічковим орнаментом, який розміщували навколо вирізу горловини і пройм, краєм пілок, внизу безрукавки.

На відміну від хутряного кептаря, безрукавка, кроєна з тканини та оздоблена бісерними матеріалами, стає атрибутом виключно жіночого вбрання.

У 1930—1960-х рр. вишиті бісером (як також нитками) горсет та камізелька широко побутували на теренах Східної Галичини та в деяких селах Волині, Полісся й Середнього Подніпров'я.

Поясне вбрання — доволі розмаїта типологічна група бісерних виробів святкової ноші, до якої входять п'ять компонентів-типів: опинка, спідниця, фартух, запаски та портяниці.

Опинка («горботка», «запаска», «катрінця») — тип декорованого бісером поясного вбрання, що з'явився в народному одязі Північної Буковини та Західного Поділля у другій половині ХХ століття.

На теренах Північної Буковини опинки, декоровані бісерними матеріалами, традиційно виконують на цупкій тканині чорного кольору (часто — вовні), на Західному Поділлі — на оксамиті червоного, коричневого та чорного кольору.

Композиція декорованої бісером опинки зазвичай складається з трьох частин: декор першої у вигляді широкої смуги рослинного орнаменту прикрашає передню частину виробу, другої — вужчою стрічкою низом опинки прикрашає позадню частину, третя ж частина переважно не орнаментована (ховається під передньою).

Спідниця як тип прикрашеного бісерною вишивкою вбрання відомий з 1930-х рр. в ряді сіл Західного Поділля¹⁵. Одіж такого типу виготовляли з купованої фабричної вовняної тканини або оксамиту чорного, вишневого, брунатного кольорів [38]. З 1960-х рр. подільські майстрині поча-

¹⁵ Вишиту бісером спідницю носили в комплекті з вишитою бісером безрукавкою, яку виконували насамперед. Безрукавок, оздоблених бісерною вишивкою, було більше, ніж декорованих у той само спосіб спідниць. Тому оздоблену бісером безрукавку могли носити також у ансамблі зі шалюватою спідницею.

ли використовувати лише плюш та оксамит, відмовившись від інших тканин.

Фартух («фартушок», «запаска») — тип декорованої бісером святкової ноші, відомий від 1920-х років.

Найбільшого поширення вишитий бісером фартух набув на Опіллі та Західному Поділлі, де його традиційно шили з оксамиту темних відтінків [39].

В окремих осередках народного мистецтва традиція вишивання оксамитових безрукавок, спинок та спідниць має своїх послідовників дотепер (Іл. 11).

Запаски — тип поясного одягу, що об'єктом творчих інспірацій з бісером стає у 1970-х рр., поширившись у деяких селах Буковинського Попруття. Появу вишитих бісером запасок випереджує побутування автентичних бісерних опинок.

У вирішенні бісерного декору сучасних запасок буковинські майстрині доволі сміливо експериментують з композиційними схемами та мотивами; поряд з бісерними матеріалами широко використовують лелітки¹⁶.

Портяниці («поркениці») з бісерною вишивкою — рідкісний тип чоловічої ноші буковинського краю. Мірра Костишина вважає такі вироби зональною особливістю рівнинних сіл Північної Буковини [57, с. 82]. Так само їй нам відомо лише про декоровані бісером «поркениці» середини ХХ ст. з теренів Заставнівського р-ну Чернівецької обл. [16; 28].

4. Доповнення одягу як функціональний підрід художніх виробів з бісеру представлений єдиним типом — тайстрою.

Тайстра («трайста»), вишита бісером, — унікальний тип бісерних виробів типологічної групи торб (сумок), що набув широкого ужитку у другій половині ХХ ст. як компонент святкового, зокрема весільного, одягу. Прототипом вишитої бісером торби стала тканина тайстра — її форма та композиція. Однак, бісерна тайстра відрізняється від свого прототипу характером декору — вишитим, а не тканиним орнаментом, виконаним бісерними матеріалами на обох (рідше — одному) боках полотняної основи. На відміну від тканиної тайстри, оздоблена бісерною вишивкою торба стала атрибутом лише жіночого вбрання.

¹⁶ Записано 29 червня 2007 р. у с. Топорівці Новоселицького р-ну Чернівецької обл. від Геліч Василяни Василівни, 1947 р. н.

Іл. 12. Козуб Домініка Іванівна (1945 р. н.). Тайстра «трайста». Полотно, бісер, січка, вишивання півхрестиком. 1990-ті рр., с. Топорівка Новоселицького р-ну Чернівецької обл. ПІМА за 2007 рік

Найбільшого поширення бісерна тайстра набула на Верхньому Буковинському Попрутті. Її нині такі торби широко побутують в Новоселицькому р-ні Чернівецької області¹⁷ (Іл. 12).

Висновки

Художні вироби з бісеру становлять вид декоративного мистецтва, представлений трьома функціональними родами: компонентами ансамблю одягу, виробами церковного призначення, предметами побуту.

В народній творчості українців бісер знайшов широке застосування у виготовленні компонентів ансамблю народного одягу. Вказаний функціональний рід художніх виробів з бісеру має чотири підроди: накладні прикраси, головні убори, вбрання та доповнення одягу. Кожен з підродів розподіляється на типологічні групи та типи бісерних виробів.

Аналіз широкого кола типів бісерних виробів дав змогу виявити окремі пріоритети (найпоширеніші типи) та лідерів (осередки, де художні вироби з бісеру розвивалися найбільш успішно).

До найдавніших і водночас популярних компонентів народного одягу належали накладні прикраси, серед яких найвідомішим типом став стрічковий гердан. Від середини ХІХ ст. розповсюдження набули стрічковий гердан з підвісками та однодільна сялянка. На початку ХХ ст. число визнаних українцями

¹⁷ Записано 29 червня у с. Топорівці Новоселицького р-ну Чернівецької обл. від Козуб Домініка Іванівни, 1945 р. н.

бісерних прикрас більшає: розетковий гердан, зубчаста слянка, плетінка об'ємна, котильон, краватка. Серед малопоширених залишалися дводільна слянка (Північна Буковина, Західне Поділля, Гуцульщина, Закарпатська Бойківщина), криза (Лемківщина, Бойківщина, Західне Поділля), перетинчастий гердан (Бойківщина, Гуцульщина, Покуття). Серед унікальних — хрещатий гердан (Покуття), обплетене монисто (Покуття) та квітка (Буковинське Поділля).

Невеликий ареал мали також головні убори. Побутування типів цього функціонального підроду стало своєрідним свідченням найбільшого розвитку української традиції художніх виробів з бісеру. Зокрема, декоровані бісером головні убори доповнювали народну ношу Північної Буковини (намітка, чільце, весільний вінок), Покуття (чільце, весільний вінок) та Західного Поділля (чільце, весільний вінок). На цих же теренах знаходимо бісерні твори з усіх типологічних груп функціонального підроду вбрання: натільний, поясний та нагрудний одяг. Водночас, бісерне доповнення народного одягу, представлене єдиним типом — тайстрою, стало унікальною відзнакою мистецтва буковинських майстрів.

Умовні скорочення

Івано-Франківський краєзнавчий музей — ІФКМ
 Ілюстративний фонд бібліотеки Інституту народознавства НАНУ — ІФБ ІН НАНУ
 Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського (м. Коломия) — НМНМГП
 Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАНУ — МЕХП
 Музей народної архітектури та побуту у Львові — МНАПЛ
 Національний музей народної архітектури та побуту України — НМНАПУ
 Національний музей українського народного декоративного мистецтва — НМУНДМ
 Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького — НМЛ
 ПМА — польові матеріали автора
 Рівненський обласний краєзнавчий музей — РОКМ
 Російський етнографічний музей (м. Санкт-Петербург) — РЕМ
 Тернопільський обласний краєзнавчий музей — ТОКМ
 Український центр народної культури «Музей Івана Гончара» — УЦНК «МІГ»

Чернівецький обласний краєзнавчий музей — ЧОКМ
 Чернівецький обласний державний музей народної архітектури та побуту — ЧОДМНАП

Чернівецький обласний художній музей — ЧОХМ

1. ІФБ ІН НАНУ. — № 17711: Поштівка. Буковинка в українському народному вбранні. Кінець XIX ст.
2. ІФКМ, О-3744.
3. ІФКМ, О-333.
4. МЕХП, ЕП-22476—ЕП-22494.
5. МЕХП, ЕП-22267, ЕП-83630— ЕП-83631 (Ескізи Олени Кульчицької).
6. МЕХП, ЕП-22150, ЕП-22154, ЕП-22155.
7. МЕХП, ЕП-72713.
8. МЕХП, ЕП-66452—ЕП-66454.
9. МЕХП, ЕП-22598, ЕП-22766, ЕП-83573.
10. МЕХП, ЕП-22776, ЕП-83573 (ескіз Олени Кульчицької).
11. МЕХП, ЕП-20660, ЕП-20718.
12. МЕХП, ЕП-20678.
13. МЕХП, ЕП-73781.
14. МНАПЛ, АП-19833.
15. МНАПЛ, О-6342.
16. Музей села Погорілівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл., ПМІС-573.
17. НМЛ, С-113.
18. НМНАПУ, О-1156.
19. НМНАПУ, КВ-288/37.
20. НМНАПУ, КВ-540/69.
21. НМНАПУ, КВ-15227.
22. НМНАПУ, О-357, О-938, НД-1736.
23. НМНМГП, В-3985
24. НМНМГП, ДМ-339.
25. НМУНДМ, В-2282.
26. НМУНДМ, В-3906, В-3910, В-3924
27. НМУНДМ, В-4000.
28. НМУНДМ, В-4001.
29. Приватна колекція Василюків Петра та Ольги (м. Львів). Чільце у вигляді зшитих до купи трьох стрічкових герданів з Борщівського р-ну Тернопільської обл.
30. Приватна колекція Василюків Петра та Ольги (м. Львів). Вишиті бісером тунікоподібні чоловічі сорочки з Заставнівського, Кіцманського та Новоселицького р-ну Чернівецької обл.
31. Приватна колекція Гречка Івана (м. Львів). Прикраса типу обплетені мониста з Покуття.
32. Приватна колекція Колодій Ольги (м. Філадельфія, США). Дводільна слянка з с. Білоберізка Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.
33. Приватна колекція Чуприни Ганни (с. Ошихліби Кіцманського р-ну Чернівецької обл.). Вишита бісером сорочка з кокеткою зі с. Маршинці Новоселицького р-ну Чернівецької обл.

34. Приватний музей родини Медиків «Українська старовина» в м. Яремче, Експозиція. Стенд зі зразками бісерних оздоб.
35. РЕМ—8762-11450.
36. РЕМ 2342-401.
37. ТОКМ, Т-1093 (сорочка зі с. Кривче Борщівського р-ну Тернопільської обл., перша половина ХХ ст.).
38. ТОКМ, Т-1350, Т-1739.
39. ТОКМ, Т-2046.
40. ТОКМ, Т-1064 (сорочка, вишита нитками та бісером зі с. Більче-Золоте Борщівського р-ну Тернопільської обл.).
41. УЦНК «МІГ», КН-7358.
42. ЧОДМНАП, ОДВ-863.
43. ЧОДМНАП, КВ-4562, КВ-4467.
44. ЧОДМНАП, КВ-4535/ОДВ 1063.
45. ЧОКМ, Експозиція, експонат з с. Василів Заставнівського р-ну Чернівецької обл.
46. ЧОХМ, Т-1205.
47. ЧОХМ, Т-102.
48. ЧОХМ, Т-38.
49. Будзан А.Ф. Художні вироби з бісеру / А.Ф. Будзан // Народна творчість та етнографія. — 1976. — № 1. — С. 80—85. — (Бібліогр. в підрядк. прим., 15 назв).
50. Будзан А.Ф. Вироби з бісеру / А.Ф. Будзан // Бойківщина: історико-етнографічне дослідження. — К. : Наукова думка, 1983. — С. 280—281. — (Бібліогр. в підрядк. прим., 14 назв).
51. Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка (Етнографічний аспект) / Людмила Булгакова-Ситник. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2005. — 328 с. : іл. — (Бібліогр. : с. 277—282).
52. Врочинська Г.В. Українські народні жіночі прикраси ХІХ — початку ХХ століть / Ганна Врочинська. — К. : Родовід, 2007. — 232 с. : іл. — (Бібліогр. в тексті та в кінці : с. 224—228).
53. Герус Л.М. Українська народна іграшка / Людмила Герус. — Львів : ІН НАН України, 2004. — 264 с. : іл. — (Бібліогр. в тексті та в кінці : с. 261—262).
54. Кожолянко Г. Етнографія Буковини: у трьох томах / Георгій Кожолянко. — Чернівці : Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича; Буковинське етнографічне товариство; Видавництво «Золоті литаври», 1999. — Т. 1. — С. 17. — (Бібліогр. в кінці розд.).
55. Кожолянко Ярослава. Буковинський традиційний одяг / Ярослава Кожолянко. — Чернівці; Саскатун : Friesen Printers. Altona, Manitoba, 1994. — 262 с. : іл. (українською та англійською мовами). — (Бібліогр. : с. 247—258).
56. Колупаєва А.В. Українські кахлі ХІV — початку ХХ століть / Агнія Колупаєва. — Львів : ІН НАН України, 2006. — 384 с. — (Бібліогр. у кінці розділів).
57. Командров О.Ф. Народний костюм Рахівщини / О.Ф. Командров // Народна творчість та етнографія. — 1959. — Кн. 3 (липень—серпень). — С. 82—88.
58. Костишина М.В. Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність / Мірра Василівна Костишина. — Чернівці : Рута, 1996. — 192 с. : іл. — (Бібліогр. : с. 181—184).
59. Литвинець Е.М. Народні прикраси з бісеру / Е.М. Литвинець // Народна творчість та етнографія. — 1986. — № 6. — С. 70—74.
60. Матейко К.І. Український народний одяг / К.І. Матейко. — К. : Наукова думка, 1977. — 224 с. — (Бібліогр. в тексті та в кінці : с. 210—222).
61. Матейко К.І. Український народний одяг. Етнографічний словник / Катерина Матейко. — К. : Наукова думка, 1996. — 196 с.
62. Никорак О.І. Українська народна тканина ХІХ—ХХ ст.: Типологія, локалізація, художні особливості. Частина І. Інтер'єрні тканини (За матеріалами західних областей України) / О.І. Никорак. — Львів : ІН НАН України, 2004. — 584 с. : іл. — (Бібліогр. у кінці розділів).
63. Павлюк А.Д. Прикраси з бісеру у фондах Чернівецького музею народної архітектури та побуту / А.Д. Павлюк // Буковина — мій рідний край (ІІІ історико-краєзнавча конференція молодих дослідників, студентів та науковців). — Чернівці : Золоті литаври, 1998. — С. 105—107.
64. Полянская Е.В. Народная одежда гуцулов Раховского района / Е.В. Полянская // Карпатский сборник. — М. : Наука, 1972. — С. 57—65.
65. Станкевич М.Є. Морфологія — наука про систему видів // Декоративно-прикладне мистецтво: Навчальний посібник / Є.А. Антонович, Р.В. Захарчук-Чугай, М.Є. Станкевич. — Львів : Світ, 1992. — С. 25—29.
66. Станкевич М.Є. Українське художнє дерево ХVІ—ХХ ст. / Михайло Євстахійович Станкевич. — Львів : ІН НАН України, 2002. — 500 с. : іл. — (Бібліогр. в тексті).
67. Стельмащук Г.Г. Традиційні головні убори українців / Стельмащук Галина Григорівна; АН України. Інститут народознавства. — К. : Наукова думка, 1993. — 240 с. : іл. — (Бібліогр. в тексті).
68. Федорчук О.С. Особливості традиційних прикрас із бісеру на Покутті / О.С. Федорчук / Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія : Мистецтвознавство, 2002. — № 1 (8). — С. 118—122.
69. Федорчук Олена. Українські народні прикраси з бісеру / Олена Федорчук. — Львів : Свічадо, 2007. — 120 с. : іл. — (Бібліогр. : с. 75—80).
70. Федорчук О.С. Бойківська криза / Олена Федорчук // Народознавчі зошити. — 2007. — № 3—4. — С. 316—320.

71. Федорчук О.С. Бісер в оздобленні буковинської народної ноші: типологічні особливості (польові розвідки 2007—2008 рр.) / О.С. Федорчук // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство і архітектура: Зб. наук. праць. — Харків : Харківська державна академія дизайну і мистецтв, 2009. — № 8. — С. 149—162.
72. Федорчук Олена. Художні вироби з бісеру в українському народному мистецтві: походження та розвиток традиції / Олена Федорчук // Народознавчі зошити. — 2011. — № 4 (100). — С. 691—703. — (Бібліогр. : с. 701—703).

Olena Fedorchuk

GLASS-BEADS IN THE TRADITIONAL
UKRAINIAN GARMENTS
(the typology issue)

This article is dedicated to the typological sorting of the components of traditional Ukrainian folk garments, made with the use of glass-beads. Such components represent a separate functional type of glass-beads artwork. In turn, they are subdivided in four functional subtypes: filigrees, head ware, garments and accessories. Each of the types, representing the functional subtypes is described. The typological sorting,

suggested in the article, creates terminological grounds for further research on the local varieties of traditional Ukrainian folk glass-beads artwork.

Keywords: traditions, glass-beads, garments, decor, adornment, typology.

Олена Федорчук

БИСЕР В ДЕКОРЕ ТРАДИЦИОННОЙ
ОДЕЖДЫ УКРАИНЦЕВ
(к вопросу типологии)

Статья посвящена типологическому распределению компонентов ансамбля украинской народной одежды, при изготовлении которых использовались бисерные материалы. Такие компоненты представляют отдельный функциональный род художественных изделий из бисера. В свою очередь они делятся на четыре функциональных подрода: накладные украшения, головные уборы, одежду и дополнения одежды. Описано каждый из типов всех четырех функциональных подродов. Типологическое упорядочение, предложенное в статье, образует терминологическую основу дальнейшего изучения локального богатства украинских народных художественных изделий из бисера.

Ключевые слова: традиция, бисер, одежда, декор, украшение, типология.